Új agrárstratégia alapjai

BUDAY-SÁNTHA ATTILA

Kulcsszavak: agrárstratégia, termelési méret, földkoncentráció, technológia, szakképzettség, termékpályák, vidékfejlesztés.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az agrártermelés helyzetének romló tendenciája és a vidék kilátástalansága egyre határozottabban követeli egy egységes agrár- és vidékstratégia kialakítását. Erre azonban nemcsak külső okok, de az ágazatban érdekeltek mély belső ellentétei miatt ma sincsen sok remény. Ehhez le kellene számolni sok, a rendszerváltás óta létező, a rendszerváltás törvényei által védett tabuval, amihez az agrárágazat és a vidék sorsa iránt nagyobb felelősségre, alázatra és együttműködésre lenne szükség. Ehhez kíván a rövid tanulmány az alábbiakkal hozzájárulni.

Látható, hogy a mezőgazdasági termelés értéke lényegében két évtizede stagnál, miközben a nagyobb hozzáadott értéket és a gazdaság belső vertikumát képező ágazatok, mint a kertészet, az állattenyésztés fokozatosan veszítenek a súlyukból. A mezőgazdaság szerepe gabona- és olajosmag-termelésre szűkül le. A feldolgozóipar fokozatosan leépül, számottevő termékfejlesztés már hosszú ideje nem folyik. Alacsony hozzáadott értékű élelmiszer-ipari tömegcikkeket gyártanak. Az ipar Nyugat-Európába húzódik vissza, amelyhez szükséges nyersanyagot Kelet-Európa, köztük a magyar mezőgazdaság szolgáltatja, ami egyértelműen kiszolgáltatott, gyarmati helyzetbe juttatja a magyar mezőgazdaságot. A magyar piac megszerzését követő gyárbezárásokkal a nyugati tőke kivonása is megkezdődött a magyar élelmiszer-gazdaságból. A végbement folyamatért az eladósodottságból adódó, fél évszázada tartó gazdasági kiszolgáltatottság és a nemzeti érdekeket háttérbe szorító liberális gazdaságpolitika is felelőssé tehető, de döntő szerepe van ebben a szocialista nagybirtokok romjai felett a rendszerváltás óta tartó osztozkodásnak és gátlástalan marakodásnak, amely a kisüzem vagy nagyüzem fedővita hátterében húzódik meg. Közben egyre elmélyülő válságba kerül a magyar vidék. A helyzet csak a koncentrációs folyamat felgyorsításával, a gazdasági belső vertikumok fejlesztésével, a műszaki fejlődésnek és támogatásoknak az arra alkalmas gazdaságokba való koncentrálásával és a termelői érdekeltségű feldolgozás és forgalmazás fejlesztésével, valamint nemzeti érdekeltségű feldolgozókkal való vertikális kooperációkkal oldható meg. Erre nemcsak törekedni kell, de el kell hárítani mindazokat a fejlődést gátló akadályokat is, amelyek megbénítják az ágazatot és lehetetlenné teszik fejlődését. A legfontosabb a föld(birtok)-politikában a szükséges változások végrehajtása, érintve az öröklési rendszert is. Nem kevésbé fontos volna a birtokok tudatos felaprózását kiváltó adópolitika megváltoztatása is. Ez azt jelentené, hogy a mezőgazdasági üzemek adóalapját a földtulajdon jelentené. Ez fékezné a földspekulációt és fokozná az intenzívebb kultúrák és a gazdasági belső vertikumok (állattenyésztés, feldolgozás) fejlesztését. Nem beszélve arról, hogy jól látható jövedelmi viszonyokat teremtene.

ÁLTALÁNOS JELLEMZŐK

A rendszerváltás óta tart az agrárágazat teljesítményének lemorzsolódása, az agrárágazat piacvesztése, miközben a vidéken egyre elviselhetetlenebb gondot jelent a munkanélküliség és elszegényedés. A tanulmányok, testületi állásfoglalások százai hívták fel már a figyelmet a kialakult leromlási tendenciák tarthatatlanságára és tettek javaslatokat a helyzet megváltoztatására, minden lényeges eredmény nélkül. Közel másfél évtizedig a politika lényegtelen segélyekkel, képzési és szociális programokkal letudható feladatként kezelte a vidéket, ma pedig, amikor a helyzet tarthatatlansága egyre nyilvánvalóbbá válik, a rendszerváltás elhibázott törvényei és a mögé felsorakozó politikai erők bénítják meg a cselekvést. Így az agrárágazat helyzetének reális feltárására és egy új agrárstratégia kialakítására irányuló jelenlegi felbuzdulás eredményei bizonytalanok, a kialakult tendenciák megváltoztatására az erős politikai ellenállás miatt csak nagyon kevés remény van. Ennek ellenére világosan kell látnunk a helyzetünket és feladatainkat, mert enélkül a helyzet javulására esélyünk sem lehet.

A XXI. században, a globális piacok korában *csak olyan nemzeti agrárstratégia lehet eredményes, amely az ágazat nemzetközi versenyképességének megteremtését tűzi ki célul.* A nemzetközi versenyképesség biztosíthatja a termelés és a foglalkoztatás bővülését, a legrosszabb esetben is annak fenntartását és megfelelő jövedelem elérését. Fordítva ez nem megy, mivel a foglalkoztatás fenntartására, mind pedig a jövedelem növelésére irányuló igény megreked a piacok előítéletén. A versenyképesség feltételei: a termelési méret, a technológiai színvonal, a termelők képzettsége, a termelésnek az egész termékpályára kiterjedő, a fogyasztóig tartó szervezettsége.

A TERMELÉSI MÉRET

Alapvető jelentőségű a gazdaságok részére átlagosan rendelkezésre álló földterület nagysága, mert ez határozza meg az alkalmazható technológiák színvonalát és végső soron az agribusinessben megtermelt és tovább-feldolgozott mezőgazdasági termékek, nyersanyagok önköltségét és a folyamat végén megjelenő élelmiszerek elfogadható termelői árát. Jelenleg a termőföld kb. 1,8 millió tulajdonos birtokában és több mint 600 ezer gazdaság használatában van, ami átlagosan 9 ha-os gazdaságokat jelent. A gazdaságok átlagmérete a magángazdaságok esetében csupán kb. 4 ha, de a gazdasági társaságok 300-400 ha közötti átlagmérete sem haladja meg egy komolyabb családi gazdaság méretét. A helyzet ellentmondásosságát jól tükrözi az, hogy a már egy évszázada mintának tartott, és a hazai mezőgazdaságot lényegesen meghaladó teljesítményt produkáló dán mezőgazdaságban a termelők száma ma már nem éri el az ötvenezret, átlagméretük meghaladja a 40 ha-t, és mégis számuk évente több mint ezerrel csökken, mert a kisebbek nem bírják a versenyt. Ez azt jelenti, hogy a kis termelési méret, illetve gyakran abból következő műszaki elmaradottság miatt a piac által elfogadott költséggel nem tudják előállítani a termékeket, tehát az önköltség meghaladja az elérhető árat.

Az nyilvánvaló, hogy 600 ezer, átlagosan 4 ha-os gazdaságot nem lehet versenyképes színvonalra fejleszteni. Erre az a válasz, hogy annak 60%-a önellátó, nem lényeges piaci szereplő, de a feladat a maradék 200 ezer gazdaság esetében is megoldhatatlan. Nem beszélve arról, hogy az így figyelmen kívül hagyott gazdaságok is szeretnének támogatáshoz jutni, amelyre az EU-nál kialkudott 0,5 ha-os átlagméretű gazdaságok támogatási jogosultsága teremt alapot.

Itt van egy lényeges stratégiai kérdés! Az EU-támogatás célja a szociális támogatás, vagy egy nemzetközileg versenyképes gazdaság- és termékszerkezet kialakítása? A kettő együtt nem megy. Ebből adódóan a versenyképesség növelésének a feltétele a földkoncentráció elősegítése. Az ellenérvként felhozott, már jelenleg is szélsőséges birtokméretek nem a földkoncentráció következményei, hanem a rendszerváltás privatizációs játékának az eredményei, amely nem köthető egy gazdasági formához, a gazdasági társulásokhoz, mert a rendszerváltás nyertesei között nagy privatizőr magángazdálkodók is szép számmal találhatók. Ez ma már lehet, hogy igazságtalan, de olyan adottság, amellyel együtt kell élni, még ha ennek következtében egyes térségek népessége súlyos megélhetési gondokkal is küszködik. Itt felmerül egy kérdés: hol van a kisgazdaságok helye, szerepe? A jelenlegi szétzilált formában sehol. Ezt jól mutatja a kisgazdaságok fokozatosan leegyszerűsödő, gabona- és olajosmag-termelésre szűkülő, rendkívül alacsony hozzáadott értékű termelési szerkezete, amelynek eltartóképessége is minimális. A helyi piacok csak kevés termelő számára nyújtanak megélhetést és annak a jövője is bizonytalan, főleg azért, mert ahhoz is nagyobb szervezettségre lenne szükség.

A helyzeten sokat javított volna, ha a magántermelők szövetkezeti formában összefogtak volna, mert a szövetkezés a nagytömegű beszerzéssel az inputok költségét csökkentené, és a nagytömegű szakszerű értékesítéssel a piaci biztonságot javítaná, kedvezőbb termelői árak elérését tenné lehetővé. A nemzetközi helyzetre az a jellemző, hogy ezeket az előnyöket a multinacionális vállalatokkal szemben egyes kisszövetkezetek egyre kevésbé tudják már érvényesíteni, arra csak a szövetkezetek szövetségeinek van inkább lehetőségük. A beszerzéssel és értékesítéssel foglalkozó szövetkezetek növelik a termelői biztonságot, de nem tudják lényegesen befolyásolni az önköltséget, ami elsősorban a termelési méret és az alkalmazott technika-technológia függvénye, így a magas önköltséggel termelők kénytelenek abbahagyni a termelést. Nyugaton az évente felszámolásra került gazdaságok – a gazdaságok 2-3%-a – mind szövetkezeti tagok voltak. Az önköltség csökkentésére akkor van lehetőség, ha a beruházásokat közösen valósítják meg, és így egy komplett, megfelelő méretű termelőegységet hoznak létre, amelyben az összes gépi munkát már közösen, korszerű gépekkel, megfelelő szakértelemmel végzik el, biztosítva a gépek jó kihasználását. Erre korábban példát szolgáltattak a szakcsoporti szőlő- és gyümölcstelepítések, valamint azok a hajtatóházi, illetve baromfitelepi beruházások, amelyekben egy-egy család kezelésében volt egy hajtatóház, vagy baromfiól, miközben az egész közös szakmai irányítás alatt állt. Így valósulhat meg a kicsi, a szép a nagyban. Erre jelenleg semmi esély nincs. Az elmúlt évtizedben a gyümölcstermelésben és állattenyésztésben végzett beruházások hatása azért nem érzékelhető, mert szétszórtan, nem kellő méretben és színvonalon valósultak meg (pl. 20 kocás sertés- vagy 20 tehenes szarvasmarha-telepek, illetve 0,5-1 ha-os ültetvénytelepítések). A beruházások többsége a veszteséges volta miatt ma már nem is működik, vagy nem hozza az elvárt eredményeket (lásd pl. az almatermelést vagy a magángazdaságok állattartásának leépülését), ezért nem is volna szabad támogatást nyújtani olyan beruházásokhoz, amelyek egy minimálisan versenyképes méretet el nem érnek.

Ma a mezőgazdaságból megélni akaró kistermelők nagy tömegét (gazdaságok 94%-a) többnyire mint a privatizáció forgácsait, adottságként kell elfogadnunk. Ami nagyon nehéz, mert a gazdaságok 84%-ának bruttó termelési értéke évenként nem éri el a 600 ezer forintot, 94%-ának pedig a 1,5 millió forintot (Magyar-

ország mezőgazdasága, 2003, 20–25. o.), amelynek legfeljebb kb. 30%-a tekinthető jövedelemnek (a gazdálkodó a munkabérét is jövedelemként számolja el), akkor be kell látni, hogy álhumanizmus 200–400 ezer forintra a vidéki családok jövőjét alapozni, ehelyett a többség számára a tisztességes visszavonulás lehetőségét kell megteremteni, ezt a reménytelen küzdelmet egyébként sem vállaló fiatalok számára pedig más vidéki megélhetési lehetőségeket szükséges teremteni. Enélkül a vidék kiürülése, főleg a képzettebb vidéki fiatalok elvesztése tovább folytatódik.

A földkoncentrációkhoz kapcsolódik a földtulajdon kérdése. A földhasználat koncentrációját létre lehet hozni a föld bérletével, amit a rendszerváltás kezdetén sok közgazdász kedvezőnek is talált, azzal érvelve, hogy bérlet esetén nincs szükség arra a jelentős tőkelekötésre, amit a föld vásárlása jelent (*Enese, 1993, 26. o.*). A földek privatizációját követően a földtulajdon és -használat a mezőgazdasági földterület 60%-ára kiterjedő bérleti rendszerrel olyan mértékben különvált, amire a világon kevés példát lehet találni. A következmények rendkívül súlyosak. Nemcsak hazai, de európai uniós tapasztalat, hogy a bérlet nemcsak a jövedelmet csapolja meg, de a területalapú támogatások 50%-a a földtulajdonosoknál köt ki (*Popp, 2004, 35. o.*). Ez egy folyamatos jövedelemkivonást tesz lehetővé a mezőgazdaságból, amelynek jelentős része ma már nem a falvakban jelenik meg, és a falvak fejlődését szolgálja, hanem a városi földtulajdonosokhoz kerül. Nem kevésbé fontos az, hogy a földtörvény értelmében az állatállomány kb. 70%-át és a hazai és exportárualap nagy részét előállító gazdasági társaságok, szövetkezetek nem rendelkezhetnek saját földterülettel. Ez egyrészt rendkívül bizonytalanná teszi az állattenyésztés helyzetét, mert a takarmány többségét, vagy teljes részét a nagyon hektikus ármozgást mutató piacokról kell beszerezniük, másrészt pedig a bérleti idő rövidsége miatt nagyon bizonytalanná teszi mindazokat a beruházásokat (pl. állattenyésztő telepek építése, korszerűsítése, ültetvények telepítése), amelyek megtérülési költsége csak 10-25 éves termelési idő mellett képzelhető el. Ez pedig súlyosan érinti az egész hazai agrárágazatot, mert pontosan ezek a nagygazdaságok azok, ahol a megfelelő tőke és szakértelem a nemzetközileg versenyképes termelőegységek kialakításához rendelkezésre áll.

Sajátos módon, a perifériákon a tőke és így a földtőke tiszta hozadéka is – elsősorban az alacsonyabb hozzáadott értékű nyersanyagtermelés miatt – olyan alacsony, amely a földtulajdonos bérleti igényét és a bérlő jövedelemigényét (amely magában foglalja a bővített újratermelés feltételeit is) egyidejűleg nem tudja kielégíteni. A túlméretezett bérleti rendszer így az ágazat fejlődésének akadályozójává vált.

A magyar és nyugati mezőgazdaság között lényeges különbség, hogy míg Magyarországon a gazdaságok földterülete különböző nagyságú és egymástól távol eső parcellákból áll, addig nyugaton – köszönhetően az öröklési törvénynek és a korábban végrehajtott földrendezéseknek – viszonylag egy tömbben helyezkedik el. Ezért nálunk még a nagyobb gazdaságok esetében sem érvényesül a nagyobb méret előnye, mert a tényleges munkaterület 0,5 ha-os egységekből tevődik össze, ami a hatékonyabban dolgozó nagyobb gépek alkalmazását megnehezíti, és a műveletek elvégzése rendkívül sok holtidővel (felvonulás, forgás) jár, ami a műveleti költségeket indokolatlanul megnöveli. Az öröklési törvény következtében a területek felaprózódása tovább folyik, ami ellensúlyozza azt, hogy 2001 és 2007 között évente átlagosan 50 ezer gazdaság szűnt meg, így a magángazdaságok átlagos földterülete 0,5-1 ha-ral nőtt. Ezzel egyidejűleg mind több földterület kerül ki a mezőgazdaságban dolgozók és ezzel

egyidejűleg a vidéki településeken élők tulajdonából. A parcellaméret a magyar mezőgazdaság évszázados gondja, amely már az 1920-as évek óta foglalkoztatja a szakembereket teljesen feleslegesen, mert átfogó földrendezést a tulajdonosok ellenállása miatt azóta sem tudtak végrehajtani és arra – bármennyire ésszerű lenne – jelenleg sincs remény. A földterületek további felaprózódása és a földtulajdonok városokba áramlása – amely különösen a borvidékeken veszélyes (pl. Badacsony), mert a szőlőbirtokokból a felaprózódás következtében lassan csak beépítésre alkalmas telkek lesznek – az öröklési törvény olyan jellegű megváltoztatásával oldható meg, amely kiköti, hogy termőföldet csak azzal főállásban foglalkozó örökölhet, a parcellák pedig gyep, erdő, szántó esetében 10 ha alatt, szőlő és gyümölcsös esetében 1 ha alatt tovább nem oszthatók. Ez elősegítené a lassú földkoncentrációt és megindítaná a jelenlegivel ellentétes folyamatot, amelynek eredményeképpen a földterület egyre nagyobb hányada az abból ténylegesen megélni kényszerülők és szándékozók tulajdonába kerülne, és ezzel csökkentené a mezőgazdaságból és a faluról történő tőkekivonás lehetőségét.

A mezőgazdaság helyzetének rendezése elképzelhetetlen a folyamatos tőkekivonást eredményező földspekuláció visszaszorítása nélkül. A külföldi minták alapján a földvásárlást főfoglalkozáshoz, lakhelyhez és végzettséghez kellene kötni, azaz termőföldet a lakhelytől 10 km-nél távolabb nem lenne szabad vásárolni. A rendszerváltás törvényei a koncentráció útjába annyi akadályt építettek be, hogy ez ma az egyik legnehezebb feladatot jelenti. A szövetkezetek és gazdasági társaságok földszerzésének korlátozása szakmai szempontból tarthatatlan, mert nemzetközileg versenyképes agrártermelést kisgazdaságokkal nem lehet megvalósítani. Teljesen téves az az állítás, hogy a kisgazdaságoknak nagyobb a foglalkoztatásuk. Ezt a gabonatermelő kisgazdaságok sora, valamint az bizonyítja, hogy a földterület felével sem rendelkező gazdasági társaságok kezelésében van az állatállomány kb. 70%-a. A tényleges helyzet az, hogy a nagygazdaságokban van annyi tőkeerő és szellemi kapacitás, hogy belső ágazati vertikumot (állattenyésztés, termékfeldolgozás, tárolás, csomagolás) ki tudjon építeni, és ma már csak ennek van tényleges foglalkoztatási szerepe és nem a növénytermelésnek. Az a vád pedig, hogy ez utat nyitna a külföldiek földvásárlásának, egyszerű szabályozással megoldható. Például úgy, hogy azok a gazdasági társulások jogosultak földvásárlásra, amelyeknek a központja az adott térségben van, az árbevételük több mint 50%-a mezőgazdasági termelésből származik és már 5 éve működnek.

Indokolt lehet az is, hogy a gazdasági társulások földterület-vásárlását korlátozzák, mivel nagy területű extenzív növénytermelő gazdaságok létrejötte nem jelenti a termőföldek optimális hasznosítását. A gazdasági prioritás jelenleg hazánkban a foglalkoztatás, az állattenyésztés, valamint a kertészet (ültetvények) fejlesztése, a vásárolható földterületet ezekhez lehetne kötni, de mivel az utóbbi kettő meghatározza a ténylegesen foglalkoztatottak számát, a vásárolható földterületek meghatározásánál elegendő lehet azt csak a foglalkoztatáshoz kötni, pl. minden főállásban foglalkoztatott után 50 ha vásárolható (lehetne még azt a megoldást választani, hogy minden sz.á. = 1 ha szántóval, illetve 1 ha ültetvénytelepítés = 1,1 ha vásárolható földterülettel). Azért, hogy a rendelkezés ne korlátozza a fejlesztést (pl. most akar egy állattartó telepet építeni, vagy egy ültetvényt létesíteni), de ne tegye lehetővé a földspekulációt, a tervre előre megvásárolhatják a földet azzal a kikötéssel, hogy ha az végül nem valósul meg, akkor a vásárláskor rögzített áron 5 év után az államnak át kell adniuk. Ez, vagy ehhez hasonló megoldások oldanák a mezőgazdaságot

megbénító kötöttségeket, de nem tennék lehetővé, hogy a termőföldet spekulációs céllal egyszerű tőkejavakként kezeljék, és a vidéken élőket kilátástalan bérmunkásként, illetve idénymunkásként használják. Ma nem csak a törvényi korlátok jelentik a fejlődés legfőbb akadályát, amelyek a magánszemélyek esetében a földtulajdont 300 ha-ban, a gazdasági szervezetek bérelhető földterületét pedig 2500 haban határozzák meg – ez is sok ellentmondást szül –, hanem a gazdasági szervezetek földtulajdonlásának a tilalma.

A TECHNIKAI-TECHNOLÓGIAI FEJLESZTÉS

A mezőgazdasági termelés technikai-technológiai fejlesztése a termelési méret nélkül nehezen értelmezhető. Ezt mutatja az is, hogy míg a nagyüzemek idejében 50 ezer traktorral művelt állapotban tartották a területet, addig ma 10%-kal kisebb területen 120 ezer traktor nem elegendő. Nagy tévedés itt a traktorsűrűségi mutatókat a nyugat-európai országokhoz hasonlítani, mert azoknak pontosan kis gazdaságméretükből és a kihasználatlan túlgépesítésből adódik a nemzetközi versenyképtelenségük és a nagymértékű támogatásra szorultságuk. A kialakult helyzeten sokat javíthatott volna a gépkörök szervezése, de az alkalmazkodási kényszerrel járna és egymás iránti nagyobb bizalmat feltételezne, ami nálunk egyszerűen tartósan megoldhatatlan akadályt jelentett és jelent várhatóan a jövőben is. A műszaki fejlesztés eredményei eddig azért nem jelentkeztek, nem érzékelhetők, mert a fejlesztések túlzottan szétaprózódtak és így alacsony hatékonyságúak. Ezen még az is segítene, ha minden fejlesztési támogatást várható, igazolt megtérüléshez kötnék.

A TERMELŐK SZAKKÉPZETTSÉGE

A föld tulajdona mellett ma már azonos súlyú kérdés a mezőgazdaságban dolgozók felkészültsége. Korunk sajátossága, hogy a szorgalom, igyekezet, önfeláldozó életmód ma már nem pótolja a szakértelmet, leginkább azzal együtt lehet eredményes. Ma már a mezőgazdaság mérnöki, sőt szakmérnöki tudomány, ezért a föld öröklését és vásárlását végzettséghez, 50 ha-ig legalább szakmunkás, 200 ha-ig középfokú, 200 ha felett felsőfokú szakképzettséghez kellene kötni. A magyar mezőgazdaság és ezzel a vidék egyik legfőbb gondja, hogy a gazdálkodók 92%-a csak 8 osztállyal, vagy annál kisebb végzettséggel rendelkezik. Lehet ugyan a gyakorlatban töltött idővel kozmetikázni ezeket az adatokat, de az biztos, ez a termelői kör sohasem lesz versenyképes a képzett dán és holland termelőkkel. Ezzel egyidejűleg hihetetlen hátrányt jelent a vidék számára, hogy a korábban a nagyüzemekben koncentrálódó szakmai értelmiség (agrár-, gépész- és kertészmérnök, jogász, közgazdász stb.) kiszorult a mezőgazdaságból és többségük elhagyta a vidéket.

A TERMELÉS TERMÉKPÁLYÁRA KITERJEDŐ SZERVEZETTSÉGE

Ma már minden ágazat eredményét a nemzetközi piac méri, és annak a nemzetgazdaságnak van esélye a sikerre, amelyikben a termékpályák összehangoltak és a belső érdekeltségük a hosszú távú piaci versenyképességet szolgálja. Ezt a belső érdekeltségi rendszert vagy a szövetkezetek tevékenységének vertikális fejlesztésével (pl. a dán sertéstenyésztő szövetkezetek), vagy jól szervezett vertikális és horizontális integrációval hozzák létre (pl. baromfihús-termelés az USA-ban). Magyarországon a rendszerváltás óta hihetetlen gondot okoz a termékpályák (termelés – feldolgozás – értékesítés) szereplőinek ellenérdekeltsége és a rövid távú üzleti magatartása. Az élelmiszeripar privatizálása végső soron a feldolgozóipar folyamatos leépülésével (lásd a dohány-, cukor-, konzerv- stb. ipart) járt, a termékkereskedelem nehezen

áttekinthető helyzetben van, de leginkább tőlünk importálnak, mint mi exportálunk, az élelmiszer nagy- és kiskereskedelemben pedig rendkívüli erős importnyomás érvényesül, Nyugat-Európa feleslegét nálunk vezeti le. Emellett az üzletláncok a nyomott áron felvásárolt kelet-európai (főleg szlovák és lengyel) termékeknek is itt keresnek piacot, de attól sem riadnak vissza, hogy kétes eredetű távol-keleti termékeket is nálunk forgalmazzanak (lásd pl. a kínai eredetű szennyezett tejtermékek).

A kialakult helyzeten nagyon nehéz változtatni, sőt az a veszély áll fenn, hogy az agrárgazdaság belpiaci helyzete is tovább romlik. Az állam szerepe ebben a folyamatban korlátozott, csak az agrártermékek nemzetközileg elfogadott minőségvizsgálatán keresztül van beavatkozási lehetősége. Kizárólag rajtunk múlt, illetve múlik a termelők összefogása, de átmeneti gazdasági áldozatokkal és alkalmazkodási kényszerrel jár, amit többségében nem vállalnak. Még fontosabb az a kérdés, hogy az elmúlt évtizedben létrejött társulások, szövetkezetek miért nem tudtak megerősödni, és miért vannak jelenleg is bizonytalan gazdasági helyzetben. Ebben bizonyára szerepet játszott indulástól kezdve a tőkehiány és a gazdasági társulások alacsony belső szervezeti fegyelme. A jelenlegi helyzet az, hogy kevés a rendelkezésre álló jól működő modell, és a sikeresnek tartott gazdasági társulások gazdasági helyzete sem biztos. Tény, hogy ma már túl erős és koncentrált versenytársakkal és partnerekkel állnak szemben, ami a piaci helyzetüket rendkívüli módon megnehezíti. Ennek ellenére csak ez a fejlődési irány lehet az egyetlen járható út a nemzeti érdekek érvényesítésére, amihez a gazdasági irányításnak minden lehetséges segítséget meg kell adnia. Eddig tabunak tekintett nemzeti érdekek hangsúlyozása azért is fontos, mert az ország élelmiszerellátását nem lehet nemzetközi piaci játékoknak kitenni, másrészt pedig az elmúlt évek tapasztalatai egyértelműen bizonyítják, hogy a nagy nemzetközi cégek a nemzeti beszállító hálózatukra támaszkodnak és ennek a termékeit részesítik előnyben. Nemzeti szempontból az alapvető élelmiszerek tekintetében nagyon veszélyes játék az, ami a cukor esetében már megtörtént, hogy exportőr országból néhány év alatt 75%-ban importőrökké váltunk.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Agrárpolitika anomáliái. Agrár Európa. IV. évf. 8. sz. 2000 – (2) Buday-Sántha A. (2001): Agrárpolitika – Vidékpolitika. Dialóg Campus kiadó, Budapest – Pécs – (3) Csáki Cs. (2008): Gondolatok a magyar mezőgazdaág versenyképességéről. Gazdálkodás. 52. évf. 6. sz. – (4) Enese L. (1993): Mezőgazdasági bérleti rendszerek az Európai Közösség országaiban. Gazdálkodás. XXXVII. évf. 4. sz. – (5) Gazdag L. (2002): Magyar mezőgazdaság: hogyan tovább? Szövetkezés. XXIII. évf. 1-2. sz. – (6) Jelentés az agrárgazdaság 2007. évi helyzetéről. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium. Budapest, 2008. augusztus – (7) Magyarország mezőgazdasága, 2003. Gazdaságszerkezeti összeírás (CD változat). KSH. Budapest, 2004 – (8) Popp J. (2004): Az EU Közös Agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi mozgástere. Európai Agrárpolitika Kft. Budapest – (9) Szűcs I. (1998): A föld ára és bére. Agroinform kiadó, Budapest – (10) Udovecz G. (2007): Az európai agrárpolitika eszményei és realitásai. Gazdálkodás. 51. évf. 2. sz.